

О.П. Єфремова¹, Б.А. Максимчук², І.А. Максимчук²,
Н.В. Макогончук³, С.Р. Лисюк⁴

Збереження соціального здоров'я підлітків в умовах воєнного стану

¹Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Україна

²Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

³Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, м. Хмельницький, Україна

⁴Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової, Україна

Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics. 2025.2(102): 124-132. doi: 10.15574/PP.2025.2(102).124132

For citation: Yefremova OP, Maksymchuk BA, Maksymchuk IA, Makohonchuk NV, Lysyuk SR. (2025). Preservation of the social health of adolescents under martial law. Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics. 2(102): 124-132. doi: 10.15574/PP.2025.2(102).124132.

Систематичний аналіз наукових джерел щодо збереження соціального здоров'я українських підлітків дав змогу стверджувати, що соціальне здоров'я підлітків є важливим компонентом соціального розвитку. У статті констатовано, що соціальна сторона здоров'я відображає фізичний стан підлітків та спрямованість на їхні соціальні обов'язки. Складовими соціального здоров'я підлітків науковці вважають емоційну, соціальну, комунікативну, інтелектуальну компетентності. Збереження соціального здоров'я є компонентом соціального благополуччя підлітків. Фізичний розвиток дітей підліткового віку, дотримання здорового способу життя, режиму, раціонального харчування - пов'язані з формуванням соціального здоров'я та соціалізацією. Медики та психологи виокремлюють підлітковий вік як важливий етап у розвитку дитини. Умови воєнного стану є складними життєвими обставинами, що заважають підліткам сприйняти та виконувати соціальні ролі, норми та цінності, моделі поведінки.

Мета – провести систематичний аналіз наукових джерел щодо збереження соціального здоров'я підлітків в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану відбувається зміна цінностей соціального здоров'я всього населення, та підлітків зокрема. У статті наголошено на важливості соціального здоров'я, формування здорового способу життя підлітків, відмови від шкідливих звичок (вживання наркотиків, алкоголю, паління). Соціальне здоров'я підлітків є актуальним напрямом забезпечення соціальної підтримки дітей підліткового віку. Збереження соціального здоров'я вимагає системного підходу та співпраці між урядом, громадянами, громадськими організаціями щодо створення сприятливих умов для всебічного розвитку підлітків. Умови воєнного стану негативно впливають на якість життя та задоволення потреб підлітків. Збереження соціального здоров'я дітей підліткового віку має позитивний вплив на соціалізацію, соціальне благополуччя та ступінь інтеграції в українське суспільство.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Ключові слова: підлітки, здоровий спосіб життя, збереження здоров'я, соціальне здоров'я, соціальне благополуччя, складові соціального здоров'я, умови воєнного стану.

Preservation of the social health of adolescents under martial law

Y.O.P. Yefremova¹, B.A. Maksymchuk², I.A. Maksymchuk², N.V. Makohonchuk³, S.R. Lysyuk⁴

¹T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Ukraine

²Izmail State University of Humanities, Ukraine

³Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine

⁴A.V. Nezhdanova Odessa National Academy of Music, Ukraine

A systematic analysis of scientific sources on the preservation of social health of Ukrainian adolescents allowed us to assert that the social health of adolescents is an important component of social development. The article states that the social side of health reflects the physical condition of adolescents and their focus on their social responsibilities. Scientists consider emotional, social, communicative, and intellectual competence to be components of the social health of adolescents. Preservation of social health is a component of the social well-being of adolescents. The physical development of adolescents, adherence to a healthy lifestyle, regimen, and balanced diet are associated with the formation of social health and socialization.

Doctors and psychologists distinguish adolescence as an important stage in the development of a child. Martial law conditions are difficult life circumstances that prevent adolescents from accepting and fulfilling social roles, social norms and values, and behavioral patterns.

Aim – to conduct a systematic analysis of scientific sources on the preservation of the social health of adolescents under martial law.

Under martial law, there is a change in the values of social health of the entire population and adolescents in particular. The article emphasizes the importance of social health, the formation of a healthy lifestyle for adolescents, and the rejection of harmful habits (drug use, alcohol, and smoking). The social health of adolescents is a relevant direction in ensuring social support for adolescents. Preservation of social health requires a systematic approach and cooperation between the government, citizens, and public organizations to create favorable conditions for the comprehensive development of adolescents. Martial law conditions negatively affect the quality of life and satisfaction of the needs of adolescents. Preservation of the social health of adolescents has a positive impact on socialization, social well-being, and the degree of integration into Ukrainian society.

The authors declare no conflict of interest.

Keywords: adolescents, healthy lifestyle, health preservation, social health, social well-being, components of social health, martial law conditions.

Проблеми соціального здоров'я підлітків актуалізуються в наш час. Соціальне здоров'я є ключовим аспектом загального благополуччя українського суспільства. Відбувається зміна установок і цінностей соціального здоров'я всього населення, та підлітків зокрема. Зростання усвідомлення про важливість соціального здоров'я, формування здорового способу життя підлітків, відмова від шкідливих звичок (вживання наркотиків, алкоголю, паління) – все це поглиблює потребу у знаннях про соціальне благополуччя. Соціальне здоров'я підлітків є запорукою здорової української нації в майбутньому. Вчені звертають увагу на необхідність зменшення соціальної відчуженості серед підлітків. Існують актуальні напрями роботи щодо доступу до якісних медичних послуг та забезпечення соціальної підтримки дітей підліткового віку у сфері громадського здоров'я. До погіршення соціального здоров'я підлітків призводять недоступність освіти, медичних послуг, житла, проблеми нерівності та дискримінації в суспільстві. Забезпечення соціального здоров'я вимагає системного підходу та співпраці між громадськими організаціями, урядом та громадянами щодо створення сприятливих умов для всебічного розвитку підлітків. У сучасному світі соціальне здоров'я через його вплив на якість життя та задоволення потреб підлітків є складовою соціального благополуччя. Науковці стверджують, що визначається соціальне здоров'я станом фізичного здоров'я підлітків, загальним рівнем задоволення життям, соціальними взаєминами та ступенем інтеграції в українське суспільство.

Сучасні наукові розвідки виявляють взаємозв'язок між соціальним здоров'ям та загальним рівнем благополуччя дітей підліткового віку. Підлітки є достатньо специфічною групою населення українського суспільства. Щодо поведінки підлітків у сфері здоров'я, то вони мають прагнення отримати власну оцінку щодо різного роду ризиків у своїй життєдіяльності. Необхідно донести до підлітків важливість самозбереження у сфері їхнього здоров'я (недопущення отримання шкідливих звичок, ризикованої поведінки, отримання знань про здоровий спосіб життя та ін.). Також дослідники вивчають ефективність зміни відношення підлітків до власного здоров'я, до ролі соціальних мереж в їхньому житті, до взаємодії між однолітками у підтримці психологічного благополуччя та ін.

Мета – провести систематичний аналіз наукових джерел щодо збереження соціального здоров'я підлітків в умовах воєнного стану.

В умовах воєнного стану все частіше виникають складні життєві обставини (СЖО) як для сімей, так і для підлітків. Це шкодить різним напрямкам соціального здоров'я дітей через існування негативних аспектів соціалізації. Підлітковий вік – складний етап у розвитку дитини. Саме тому складні життєві обставини заважають підліткам сприйняти соціальні ролі, соціальні норми та цінності, моделі поведінки. Щодо психологічної сторони впливу СЖО – результатом є несформованість правильної поведінки, підліткова агресивність, конфліктність та ін. Тобто СЖО викликає занепокоєння фахівців медичної та соціальної сфери щодо формування соціального здоров'я підлітків.

Соціальне здоров'я є складовою соціального благополуччя. Для дітей підліткового віку соціальне благополуччя – це можливість отримувати як матеріальні, так і соціальні ресурси для задоволення власних потреб, високого рівня якості життя, доступ до освіти, охорони здоров'я, житла. Н. Тимошенко констатує, що саме тому, можна стверджувати, що досягнення соціального благополуччя для дітей підліткового віку тісно пов'язане з соціальною адаптацією та захистом їхніх прав [22].

Д. Штриголь зі співавторів у своїх наукових працях зазначає, що домашнє насильство негативно впливає на психосоціальне функціонування підлітків та їхнє соціальне і ментальне здоров'я. На думку педіатрів, медичних сестер, соціальних працівників соціальне здоров'я підлітків тісно пов'язане з ментальним здоров'ям. На погіршення показників психічного здоров'я внаслідок домашнього насильства та клінічних порушень для підлітків віком 11–18 років вказують як самі підлітки, так вихователі та клініцисти [19].

В. Огнев, І. Чухно поєднують соціальне здоров'я підлітків із соціальними цінностями, соціальним ідеалом та умінням у межах суспільства оптимально ефективно використовувати його блага [15]. Тобто, на думку даних авторів, дитина підліткового віку має знати такі аспекти благополуччя людини: фізичне здоров'я, соціальні відносини, відсутність депресії, доходи та добробут, робота і вільний час. (Індекс благополуччя Gallup–Healthways Well–Being Index) [8,15]. Формування соціального здо-

ров'я підлітків потребує докладання зусиль у різних галузях. Фізичний розвиток дітей підліткового віку передбачає дотримання здорового способу життя, режиму, раціонального харчування [9].

Формування соціального здоров'я підлітків потребує ефективного впливу закладів позашкільної освіти. Це і спілкування дітей, і отримання нових навичок та знань щодо соціального здоров'я. В. Логвиненко зі співавт. констатують, що формування соціального здоров'я підлітків залежить також і від їхнього особистісного розвитку, який дають заклади позашкільної освіти [12].

В. Бабич характеризує соціальне здоров'я, звертає увагу на необхідності дітей підліткового віку мати можливість реалізувати себе в суспільстві та отримати наявну соціальну та правову відповідальність. Підлітки є вразливою категорією, тому для процесу формування їхнього соціального здоров'я необхідно враховувати на застереження [1].

С. Шевченко, Г. Варіна наголошують на необхідності формування соціального здоров'я дітей підліткового віку незалежно від рівня їхнього духовного і фізичного розвитку. Формуванню соціального здоров'я підлітків сприяє успішність дитини взагалі в різних сферах її діяльності, та при несприятливих обставинах зокрема [17].

А. Spencer зі співавт. доводить, що соціальне здоров'я дітей підліткового віку тісно пов'язано з інтерналізацією та екстерналізацією у процесі порушення психіки [20]. Знання даного факту необхідне для застосування в соціальній роботі та клінічній практиці у процесі уникнення психічних та психологічних проблем підлітків, які змушені евакуюватися із зони бойових дій та/або мають посттравматичний стресовий розлад, що негативно впливає на дітей підліткового віку.

М. Chaffin зі співавт. вважають, що необхідно звертати особливу увагу на психосоціальне функціонування підлітків. Підлітки, особливо старшого підліткового віку, є специфічною соціальною групою, яка характеризується морфофункціональними та психосоціальними особливостями життєдіяльності, побуту, комунікації [6].

Вчені вважають адаптацію до нових умов середовища важливим аспектом соціального здоров'я. Коли процеси адаптації порушено, це є основою негативного психоемоційного

стану підлітків. Т. Шевчук констатує, що сьогодні недостатньо актуальних досліджень щодо оцінки психоемоційного стану дітей старшого підліткового віку. Також він наголошує на потребі глибшого визначення особливостей процесів адаптації [18].

Н. Тимошенко зазначає, що необхідно допомагати підліткам аналізувати процес формування соціального здоров'я як складової соціального благополуччя. Науковець також наголошує на важливості допомагати підліткам оцінювати власний психоемоційний стан. Бо на думку педіатрів та психіатрів тривожність та пригнічення в дітей підліткового віку можуть значно погіршити стан їхнього здоров'я [22].

Як стверджує Т. Шевчук, для більш ефективної адаптації дітей старшого підліткового віку необхідно спонукати щодо формування соціокомунікативної компетентності. Для цього важливо шукати, а також й розробляти сучасні актуальні наукові, соціальні, медичні, педагогічні методики для більшої ефективності процесів адаптації підлітків до сучасних соціальних умов [18].

Умови воєнного стану, агресивний військовий напад на нашу країну багато в чому змінили плани переважної більшості українських сімей та підлітків зокрема. Необхідно навчитися жити в нових реаліях війни. Їхні пріоритети кардинально змінилися. Важливо скоригувати бачення дітей підліткового віку для сучасної адаптації до життєдіяльності та до збереження власного здоров'я в цих умовах зокрема. Науковці вважають, що необхідно та важливо допомогти підліткам зрозуміти, що війна закінчиться.

Однак молоді люди не до кінця розуміють, що рано чи пізно війна закінчиться, але треба пристосуватися до нових реалій та продовжувати жити, спілкуватися, навчатися, товаришувати. Всі ці процеси дозволяють уникати психологічних проблем в умовах війни [2].

Діти, особливо старшого підліткового віку, потребують специфічних знань про психологічну адаптацію. Важливо донести цю інформацію до цієї категорії дітей у доступній формі. Дослідники визначають психологічну адаптацію, як здатність підлітків пристосовуватися до тих умов, в яких вони перебувають за допомогою генетичних, фізіологічних факторів, та психологічних особливостей кожного з них [16].

Маємо визначити, що з усіх різновидів психологічної адаптації підлітків (організованої, діяльнісної, професійної, соціально-психологічної та побутової) саме соціально-психологічна та побутова адаптація найбільше впливають на різні сфери їхньої життєдіяльності. Як стверджують науковці, соціально-психологічна адаптація вважається основною у процесі звикання до колективу, налагодження підлітками ділових і особистих відносин. Щодо побутової адаптації, то це, як правило, звикання до нового режиму життєдіяльності, а також регулювання психологічних та розумових навантажень та ін.

Якщо перераховані різновиди адаптації підлітків є ефективними, то діти цієї категорії більш успішні, мають нормальний рівень психічної напруженості та благополуччя [16].

О. Федько в наукових працях констатує, що в основі принципів забезпечення здорового способу життя підлітків наявна сутність поняття «здоров'я» (ВООЗ), і це не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів, а ще й стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя [7]. Основні законодавчі акти щодо підтвердження права кожного на здоров'я: Загальна декларація прав людини (ст. 25), Міжнародний пакт про соціально-економічні права (ст. 12), Конвенція про права дитини (ст. 6, 24), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (ст. 10, 11, 12, 14), Європейська соціальна хартія [27]. Збереженню здоров'я дітей підліткового віку сприяють: доступна медична допомога, належні умови життя, отримання чистої води, санітарія, житло, раціональне харчування, безпечне навколишнє середовище, можливість отримання освіти та ін. [27].

О. Федько доводить, що існують чинники, від яких найчастіше залежить здоров'я підлітків: стан системи охорони здоров'я, соціально-економічні: спадковість, спосіб життя, екологічні умови [7]. Погоджуємося з твердженням цього дослідника.

Однак, попри зусилля державних органів у системі охорони здоров'я України, існує низка проблем, які ускладнюють набуття ефективнішого стану соціального здоров'я дітей підліткового віку в умовах війни. Найбільш вагомими з них є: обмеженість доступу до мережі Інтернет, нестійкість інтернет-з'єднання, обмеженість консультування щодо здоров'я, тривожність, втрата мотивації до здорового способу жит-

тя (зумовлена умовами воєнного стану), недостатність кваліфікованих фахівців у психологічних службах, проблеми подолання тривоги, паніки, панічних атак, стресу, страху перед невідомістю, депресивні стани, емоційне вигорання, виснаження [13]. Надто гостро ці проблеми впливають на підлітків 15–17 років.

В. Бабич у наукових розвідках визначив соціальне здоров'я як стан гармонійного функціонування людини в основних видах взаємодій: соціальній, економічній, політичній, ідеологічній, на засадах взаєморозуміння, взаємоприйняття, взаємоповаги, взаємодопомоги. Вчений поєднав ці взаємодії із самоактуалізацією підлітків, а головне, актуалізує процес соціалізації підлітків старшого віку [1]. Важливим є той факт, що соціальна сторона здоров'я відображає не лише фізичний стан підлітків, але й спрямованість на соціальні обов'язки дитини. Коротко схарактеризуємо складові соціального здоров'я. Соціальне розуміння – емпатія та сприйняття інших людей (як однолітків, так і дорослих). Необхідною складовою для підлітків вважаємо можливість брати участь у прийнятті рішень. Особливо важливим є все те, що стосується їхнього життя. Соціальна взаємодія та підтримка – це підтримка сім'ї, друзів та оточуючих, якість міжособистісних відносин, взаємодія з різними соціальними групами. Доведено, що для підлітків старшого віку це є вкрай важливою складовою. Фізичне середовище та житлові умови – це доступ до чистої води, повітря та інших екологічних ресурсів, якість житла. Економічний статус та доступ до ресурсів – охоплює рівень доходу, можливості для освіти, житла та інших соціальних послуг (все це впливає на забезпечення соціального благополуччя підлітків), доступ до медичних послуг – доступ до якісної медичної допомоги та соціальних послуг, соціальна інклюзія – включеність у суспільство підлітків з особливими потребами. Ще однією важливою складовою є культурні та релігійні цінності – це можливість користування культурною спадщиною, цінностями та релігійною практикою (які взаємодіють між собою і сприяють формуванню загального рівня соціального здоров'я в суспільстві). Перераховані складові соціального здоров'я визначають, наскільки підлітки можуть бути активними в українському соціумі [1,3,21,27]. Тобто, дітям підліткового віку для необхідного рівня соціального здоров'я необхідно створити сприятливе та здорове середо-

вище, з огляду на всі складові соціального здоров'я саме для дітей підліткового віку.

Для більшої ефективності створення високого рівня соціального здоров'я підлітків потрібно запровадити такі заходи: вдосконалювати навички володіння комп'ютерними технологіями, проводити терапевтичні вебінари (для зменшення тривожності та депресивних станів), роз'яснювати соціальну політику держави, надавати психологічні консультації підліткам під час війни (це нова практика для сучасних практичних та клінічних психологів), психологічна допомога підліткам повинна бути на постійній основі в пунктах, центрах (для цього необхідно більше інформування як у закладах охорони здоров'я, так і в соціальних службах та закладах освіти всіх рівнів) [23].

Внутрішньо переміщені особи потребують проведення роз'яснювальних заходів щодо соціальної та психологічної допомоги переселенцям із різних напрямів. Такі заходи необхідно організовувати в закладах охорони здоров'я, освіти, соціальних службах, а також проводити їх онлайн. Увага до складових соціального здоров'я підлітків, їхнього психоемоційного стану зробить більш ефективним якість життя дітей цієї категорії.

Сьогодні виокремлює ще й проблему фінансових труднощів як самих підлітків, так і їхніх сімей. Адже внутрішньо переміщені особи часто залишали свої домівки без особистих речей. Це погіршує психологічний стан підлітків у більшості регіонів України. Руйнування житла, відсутність електрики, води, газу та необхідних кожного дня речей часто стають для дітей підліткового віку проблемою, яку потрібно вирішувати за допомогою психологів [24].

Такі проблеми не дозволяють підліткам зосередитися на навчанні (стверджує опитування онлайн-інституту Projector і студії онлайн-освіти EdEra).

Як доводять дослідження сучасних психологів (І. Бушай), дорослішання підлітків, їхній психічний та особистісний розвиток відбуваються поступово, без кризових проявів пубертатного віку, юності зі свідомим вибором як майбутньої спеціальності, так і навчання. Діти підліткового віку потребують правильного позитивного сімейного виховання [5].

Проте сьогодні соціальна поведінка підлітків часто може бути схарактеризована на фоні варіативних емоцій – від хорошого настрою

до виснаження. У пубертатний період (юнацький вік) часто відбуваються знайомства з алкоголем, психотропними, психоактивними речовинами. Підлітки скаржаться, що не вміють боротися зі стресами під час спілкування із оточуючими. Водночас вони вважають свою сім'ю, батьків, братів, сестер важливою складовою життя [5].

На жаль, сучасні підлітки часто не мають елементарних комунікативних навичок. Вони мають високий інтелект, але водночас низьку самооцінку.

Ще однією важливою складовою соціального здоров'я підлітків вчені визначають соціальний імунітет. Це індивідуальна властивість підлітків чинити опір деструктивним соціальним впливам. Також соціальний імунітет дає змогу не отримати соціальну роль жертви при будь-яких несприятливих обставинах у процесі життєдіяльності. Зауважимо, що дане психічне новоутворення підлітків (пубертатний період) може сформуватися, якщо дитина підліткового віку не схильна до самостійної соціальної адаптації в соціумі. Тобто, в цей період підлітки егоцентричні, виконують роль соціальної жертви, шукають складнощі своєю поведінкою (наприклад, онлайн грають у небезпечні ігри, які часто загрожують їхньому здоров'ю та життю). З психологічної точки зору, це пов'язано з формою сімейного виховання (надмірна опіка підлітка, а звідси немає навичок самостійності). Ефективний соціальний імунітет підлітків надає можливість подолання труднощів та негараздів, а як результат, ефективна соціалізація цієї групи підлітків. Чим вищий рівень соціальної адаптації, тим простіше дітям підліткового віку мати адекватну самооцінку та розвинутий інстинкт самозбереження в усіх життєвих ситуаціях. Це допомагає у процесі збереження соціального, психологічного та фізичного здоров'я [5].

Більшість негативних звичок (паління, алкозалежність, наркоманія, ігроманія, ожиріння та ін.) підлітків – це наслідок вкрай низького соціального імунітету цієї категорії дітей. З медичної точки зору, імунітет – це здатність організму підлітків підтримувати їхню життєдіяльність та біологічну індивідуальність. Також з імунітетом пов'язують знешкодження потенційно небезпечних клітин і речовин (таких як: віруси, бактерії, пухлини, токсини, інфекції та ін.).

Соціальною ж стороною імунітету вважають механізм захисту соціуму від загроз (зов-

нішніх або внутрішніх). Такими є чужорідні норми, цінності, які руйнують важливі складові суспільства. Наприклад, стабільність життя людей у цьому суспільстві.

З позиції психологічної науки, І. Бушай наголошує, що соціальний імунітет є однією з функцій ефективної соціалізації сучасних підлітків. Вчений констатує також, що формування образу «Я» особистості та регуляції поведінки дітей підліткового віку напряму пов'язані з формуванням соціального імунітету [4].

Формування соціального імунітету підлітків відбувається лише на фоні взаємодії із соціумом та при врахуванні рефлексів нервової системи дітей підліткового віку.

Використання методів спостереження, бесіди, інтерв'ю, рефлексії підлітків дають змогу зробити висновок, що соціальний імунітет або взагалі відсутній, або має вкрай низький рівень у тих дітей, які мають алко- та наркозалежність. Часто ця категорія підлітків втрачає як соціальний статус, так і будь-які власні позитивні надбання в соціумі [4].

Необхідною складовою соціального здоров'я підлітків науковці вважають емоційну компетентність. Сучасне розуміння цього поняття – це комплекс знань, вмінь та навичок, які, керуючись різними аспектами зовнішньої та внутрішньої емоційної інформації, спрямовують адекватні дії дітей підліткового віку. Ю. Гичко виокремлює змістові складові емоційної компетентності: врівноваженість, рефлексія, рівень тривожності, емпатія та ін. Тобто, це чинники особистісного становлення дітей підліткового віку [10].

Для підлітків (особливо старшого підліткового віку) необхідно навчитися у процесі набуття емоційної компетентності усвідомлювати власні емоції. Дітям вкрай важливо навчитися керувати своїми емоціями, а ще важливіше навчитися змінювати інтенсивність емоцій та враховувати емоції інших (емпатію, рефлексію, експресивність, саморегуляцію). Отже, емоційна компетентність дає змогу ефективно розвиватися емоційній сфері дітей підліткового віку. Набути підлітками емоційна компетентність дає аналізувати емоціогенні ситуації, а також водночас сприяє формуванню адекватної поведінки дітей підліткового віку [11].

Сучасні підлітки мають опанувати ще декілька компетентностей. Деякі з них найбільш ефективно сприяють особистісному ро-

звитку цієї категорії дітей. Соціальна компетентність підлітків дає змогу покращити як комунікаційні, так і інтеграційні здібності дітей. У підлітковому віці необхідно навчитися підтримувати дружні та ділові відносини. Підлітки вже повинні вміти правильно як сприймати, так й інтерпретувати думки оточуючих. Щодо комунікативної компетентності, то вона потребує умінь встановлювати необхідні зв'язки за допомогою різних засобів (вербальних, невербальних). Як правило, діти підліткового віку, вчаться – саме тому їм необхідно набутися інтелектуальну компетентність. Інтелектуальна компетентність – це здатність комплексно виконувати свої обов'язки підлітками [10].

В Україні впровадженням стратегій збереження здоров'я дітей підліткового віку, контролем за якістю медичних послуг, регулюванням лікарських препаратів та медичного обладнання керує Міністерство охорони здоров'я (МОЗ). Моніторингом допомоги у превентивних заходах та контролем над інфекційними хворобами в Україні з 2020 р. опікується головний державний санітарно-епідеміологічний лікар. Забезпеченням підтримки та допомоги людям з обмеженими можливостями, особам похилого віку, дітям та іншим категоріям населення займаються соціальні служби. Окремо зазначимо, що через війну в Україні незавершено медичну реформу. Українська система охорони здоров'я потребує адаптації до умов війни та воєнного стану. Саме тому резильєнтність і адаптивність має стати основою системи охорони здоров'я, що важливо для збереження здоров'я українських підлітків та потребує розвитку і цифровізації [22,25].

Ю. Вітрова наголошує, що медичні заклади повинні більше уваги приділяти як збереженню, так і підтримці здоров'я дітей підліткового віку. Вітчизняна система охорони здоров'я в умовах воєнного стану має бути гнучкішою. Вона вважає, що внутрішньо переміщені особи (зокрема і діти підліткового віку) потребують часто спеціалізованої допомоги [25]. На території України в період воєнного стану діє чимало організацій, які безпосередньо надають соціальні послуги та покращують соціальне здоров'я підлітків. Одним із напрямів їхньої роботи є процес популяризації здорового способу життя. Існують громадські, молодіжні, міжнарод-

ні організації. Зокрема Європейська мережа шкіл зміцнення здоров'я, Молодіжна освітня мережа, Міжнародна федерація асоціацій студентів-медиків, Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та ін. [27].

Маємо констатувати, що перераховані складові соціального здоров'я підлітків під час воєнного стану тісно пов'язані з ментальним (психічним) здоров'ям. Від ментального здоров'я (стан психічного благополуччя підлітків) залежить чи зможе дитина підліткового віку реалізувати свій потенціал, а також мати можливість ефективно впоратися зі стресовими ситуаціями. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), визнала, що ментальне (психічне) здоров'я – це стан добробуту. Він дає змогу ефективніше працювати як дорослим, так і дітям підліткового віку. Від ментального (психічного) здоров'я підлітків залежить успішність виконання ними соціальних ролей, що вкрай важливо саме для дітей підліткового віку [21]. О. Вовченко доводить, що важливе значення для збереження соціального здоров'я підлітків відіграють відсутність у них психічних розладів, а також розвинуті соціальні навички. О. Вовченко дотримується думки, що нині (в умовах війни) відбуваються психосоматичні та патопсихологічні порушення як у дорослого населення, так і в дітей підліткового віку [26]. У 2022 році з ініціативи першої леді О. Зеленської було започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для всіх груп населення. Це один із напрямів української моделі системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Для цього дослідження важливим є прогноз ВООЗ, згідно з яким, до 2025 року кожен другий українець може зіткнутися з проблемами у сфері ментального здоров'я [14]. Національний інститут стратегічних досліджень (2022) зазначає, що навчальна програма з основ психічного здоров'я в Україні покриває сьогодні менш ніж 50% аналогічних програм у розвинених країнах Європи. Необхідно збільшити як кількість, так і якість заходів для покращення психічного (ментального) здоров'я українців (як дорослих, так і дітей). З 2023 року існує проєкт МОЗ, який передбачає, що підтримку ментального здо-

ров'я можуть надавати сімейні лікарі на первинному рівні медичної допомоги. Існує гаряча лінія з консультування щодо здорового способу життя та надання психологічної підтримки всіх верств населення. Такі консультації надають: Міністерство молоді та спорту, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство освіти і науки та ін.

Висновки

Внаслідок проведеного систематичного аналізу наукових джерел щодо збереження соціального здоров'я українських підлітків можемо зробити такі висновки: соціальне здоров'я підлітків є важливим компонентом соціального розвитку, що забезпечує соціальне благополуччя дітей підліткового віку. Соціальна сторона здоров'я відображає не лише фізичний стан підлітків, але й спрямованість на соціальні обов'язки дитини.

Складовими соціального здоров'я підлітків науковці вважають емоційну, соціальну, комунікативну, інтелектуальну компетентності. Дослідженням доведено, що необхідно активувати залучення можливостей різних інституцій, які сприяють формуванню соціального здоров'я дітей підліткового віку. Формування соціального здоров'я як складової соціального благополуччя підлітків є необхідним процесом для ефективної соціалізації цієї категорії дітей. Формування соціального здоров'я підлітків також потребує фізичного розвитку дітей підліткового віку разом із дотриманням здорового способу життя, режиму, раціонального харчування.

Важливу роль у формуванні соціального здоров'я підлітків відіграє психологічна адаптація. Соціально-психологічна та побутова адаптація, як різновиди психологічної адаптації найбільше впливають на різні сфери життєдіяльності дітей підліткового віку. Як стверджують науковці, соціально-психологічна адаптація вважається основною у процесі звикання до колективу, налагодження підлітками ділових і особистих відносин.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні ресурсів соціальних інституцій щодо формування соціального здоров'я українських підлітків.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

References/Література

1. Babych VI. (2015). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv do vykhovannia sotsialno zdorovykh pidlitkiv: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kharkiv: Shchedra sadyba plus: 488. [Бабич ВІ. (2015). Професійна підготовка майбутніх учителів до виховання соціально здорових підлітків: теорія і практика: монографія. Харків: Щедра садиба плюс: 488].
2. Bereziak KM, Nakorchevska OP, Vasyliova OA. (2022). Psykholohichni osoblyvosti adaptatsii studentiv do navchannia v umovakh viiny. Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhohohiiia», Seriiia «Medytyna»). 10(15): 401-411. [Березяк КМ, Накорчевська ОП, Васильова ОА. (2022). Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 10(15): 401-411].
3. Bobro AA. (2014). Sutnist poniattia «sotsialne zdorovia» u naukovii literaturi. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pedahohichni nauky. 122: 19-23. [Бобро АА. (2014). Сутність поняття «соціальне здоров'я» у науковій літературі. Вісник Чернігівського національного університету. Серія: Педагогічні науки. 122: 19-23].
4. Bushai IM. (2023). Rozvytok sotsialnoho imunitetu molodi. Naukovo-praktychna konferentsiia «Osobystist u prostori problem KhKhI stolittia»: prohrama i materialy, 25 travnia 2023 roku, Kyiv, Ukraina. Natsionalnyi universytet «Kyievo-Mohylianska akademiia». Kyiv: NaUKMA: 5-6. [Бушай ІМ. (2023). Розвиток соціального імунітету молоді. Науково-практична конференція «Особистість у просторі проблем ХХІ століття»: програма і матеріали, 25 травня 2023 року, Київ, Україна. Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА: 5-6]. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47c44d0e-21ee-4333-a353-cfeadb6cffe0/content>.
5. Bushai IM. (2024). Formuvannia sotsialnoho imunitetu molodi. Habitus. 67: 40-46. [Бушай ІМ. (2024). Формування соціального імунітету молоді. Габітус. 67: 40-46]. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/67-2024/6.pdf>.
6. Chaffin M, Campbell C, Whitworth DN, Gillaspay SR, Bard D et al. (2017). Accuracy of a Pediatric Behavioral Health Screener to Detect Untreated Behavioral Health Problems in Primary Care Settings. Clinical Pediatrics. 56(5): 427-434. doi: 10.1177/0009922816678412.
7. Fedko OA. (2009). Osnovni pryntsyipy zabezpechennia zdorovoho sposobu zhyttia. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 4. [Федько ОА. (2009). Основні принципи забезпечення здорового способу життя. Державне управління: удосконалення та розвиток. 4].
8. Gallup Inc, Healthways Inc. State of global well-being. (2014). Results of the Gallup-Healthways Global well-being index. URL: <https://wellbeingindex.sharecare.com/wp-content/uploads/2017/12/State-of-Global-Well-Being-2014.pdf>.
9. Hryshchenko SV. (2024). Medychni ta sotsialni aspekty ratsionalnoho kharchuvannia dlia pidtrymky zdorovia ukrainskykh pidlitkiv. Modern Pediatrics. Ukraine. 2(138): 125-132. [Грищенко СВ. (2024). Медичні та соціальні аспекти раціонального харчування для підтримки здоров'я українських підлітків. Сучасна педіатрія. Україна. 2(138): 125-132]. doi: 10.15574/SP.2024.138.125.
10. Hychko YuV. (2021). Formuvannia emotsiinoi kompetentnosti maibutnikh psykhohohiv zasobamy kouch-tekhnohohii. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofii. Spetsialnist: 05 Sotsialni ta povedinkovi nauky. 053 Psykhohohiiia. Uman: 240. [Гичко ЮВ. (2021). Формування емоційної компетентності майбутніх психологів засобами коуч-технологій. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спеціальність: 05 Соціальні та поведінкові науки. 053 Психологія. Умань: 240]. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%93%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%BE-%D0%AE%D0%BB%D1%96%D1%97-%D0%92%D0%BE-%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8-1.pdf>.
11. Hychko YuV. (2023). Emotsiina kompetentnist yak vazhlyva umova formuvannia profesiinoho fakhivtsia. [Гичко ЮВ. (2023). Емоційна компетентність як важлива умова формування професійного фахівця]. URL: https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5885/1/Emocijna_kompetentnist%60_yak_vazhly%60va_umova_formuvannya_profesijnogo_faxivtsya.pdf.
12. Lohvynenko VM, Hrytsaniuk VV, Kostyshyn EI. (2021). Formuvannia sotsialnoho zdorovia ditei, batky yakykh перебувають v skladnykh zhyttievkykh obstavynakh. Psykhohohiiia ta sotsialna robota. 2(54): 139-149. [Логвиненко ВМ, Грицанюк ВВ, Костишин ЕІ. (2021). Формування соціального здоров'я дітей, батьки яких перебувають в складних життєвих обставинах. Психологія та соціальна робота. 2(54): 139-149].
13. Lviv University. (2022). Psykhohohichna sluzhba universytetu: aktyvna robota na fronti mentalnoho zdorovia. [Львівський університет. (2022). Психологічна служба університету: активна робота на фронті ментального здоров'я]. Inu.edu.ua. URL: <https://Inu.edu.ua/psykhohohichna-sluzhba-universytetu-aktyvna-robota-na-fronti-mentalnoho-zdorovia/>.
14. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. (2023). Pidtrymka mentalnoho zdorovia pid chas viiny. [Національний інститут стратегічних досліджень. (2023). Підтримка ментального здоров'я під час війни]. URL: <https://niss.gov.ua/news>.
15. Ohniev VA, Chukhno IA et al. (2020). Sotsialne blahopoluchchia ta intehralni indeksy yoho otsinky. Metod. rozrob. dlia vykladachiv do provedennia prakt. zaniattia studentiv. Uporiad. VA Ohniev, IA. Chukhno. Kharkiv: KhNMU: 20. [Огнев ВА, Чухно ІА та інш. (2020). Соціальне благополуччя та інтегральні індекси його оцінки. Метод. розроб. для викладачів до проведення практи. заняття студентів. Упоряд. ВА Огнев, ІА. Чухно. Харків: ХНМУ: 20].
16. Pyrogiv.kiev. (2022). Shcho take adaptatsiia v psykhohohii. [Київський Пиріг. (2022). Що таке адаптація в психології]. URL: <https://pyrogiv.kiev.ua/shho-take-adaptaciya-v-psixologi%D1%97>.
17. Shevchenko S, Varina H. (2020). Psykhohohichni determinanty rozvytku zhyttiistiikosti osobystosti v suchasnykh umovakh turbulentnosti. Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference Topical Issues of Society Development in the Turbulence Conditions. The School

- of Economics and Management in Public Administration. Bratislava: 185-192. [Шевченко С, Варіна Г. (2020). Психологічні детермінанти розвитку життєстійкості особистості в сучасних умовах турбулентності. Матеріали Міжнародної наукової онлайн-конференції «Актуальні питання розвитку суспільства в умовах турбулентності». Школа економіки та менеджменту в державному управлінні. Братислава: 185-192].
18. Shevchuk TI. (2022). Vyznachennia stanu sformovanosti sotsiokomunikativnoi kompetentnosti u studentiv-medykiv. Perspektivy ta innovatsii nauky. (Seriiia «Pedagogika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Medytsyna»). 9(14): 483-494. [Шевчук ТІ. (2022). Визначення стану сформованості соціокомунікативної компетентності у студентів-медиків. Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): 9(14): 483-494].
 19. Shtryhol DV, Mikhnovska NH, Lutsenko OL. (2023). Vplyv domashnoho nasylstva na mentalne zdorovia ta psykhosotsialne funktsionuvannia ditei ta pidlitkiv: zakordonnyi dosvid diahnostryky. Psykhatriia, nevrolohiia ta medychna psykhologhiia. (22): 6-13. [Штриголь ДВ, Міхановська НГ, Луценко ОЛ. (2023). Вплив домашнього насильства на ментальне здоров'я та психосоціальне функціонування дітей та підлітків: закордонний досвід діагностики. Психіатрія, неврологія та медична психологія. (22): 6-13]. URL: <https://doi.org/10.26565/2312-5675-2023-22-01>.
 20. Spencer AE, Plasencia N, Sun Y, Lucke C, Haile H, Cronin R et al. (2018). Screening for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder and Comorbidities in a Diverse, Urban Primary Care Setting. Clinical Pediatrics. 57(12): 1442-1452. doi: 10.1177/0009922818787329.
 21. Tkachyshyna OR. (2023). Problema mentalnoho zdorovia v Ukraini: psykhologichnyi analiz. Habitus. 53: 207-211. [Ткачишина ОР. (2023). Проблема ментального здоров'я в Україні: психологічний аналіз. Габітус. 53: 207-211].
 22. Tymoshenko Nle. (2024). Sotsialne zdorovia yak skladova sotsialnoho blahopoluchchia. Nauka i tekhnika sohodni. 3(31): 693-704. [Тимошенко НЄ. (2024). Соціальне здоров'я як складова соціального благополуччя. Наука і техніка сьогодні. 3(31): 693-704].
 23. Uretii O. (2022). Psykhologichna dopomoha pid chas viiny: kudy zvernutys. [Уретій О. (2022). Психологічна допомога під час війни: куди звернутись]. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/15/psychologichna-dopomoga-pid-chas-vijny-kudy-vernutys/>.
 24. VCTR.media. (2022). Psykhologichni trudnoshchi, motyvatsiia ta vidnovlennia. Yak vykladaty v umovakh viiny. [VCTR.media. (2022). Психологічні труднощі, мотивація та відновлення. Як викладати в умовах війни]. URL: <https://vctr.media/ua/yak-vykladaty-v-umovah-vijni-139460>.
 25. Vitrova Yu. (2023). Medytsyna v umovakh viiny: IT-revoliutsiia i rozvytok pislia konfliktu. LB.ua. 15 veresnia. [Вітрова Ю. (2023). Медицина в умовах війни: IT-революція і розвиток після конфлікту. LB.ua. 15 вересня]. URL: <https://lb.ua/news/2023/09/15/574951>.
 26. Vovchenko OA. (2024). Mentalne zdorovia yak hlobalnyi vykyk sohodennia ta maibutnoho u systemi spetsialnoi psykhologhi. Global science: prospects and innovations. Proceedings of VI International Scientific and Practical Conference. Liverpool, United Kingdom 1-3 February 2024. Liverpool: 308-312. [Вовченко ОА. (2024). Ментальне здоров'я як глобальний виклик сьогодення та майбутнього у системі спеціальної психології. Глобальна наука: перспективи та інновації. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. Ліверпуль, Велика Британія 1-3 лютого 2024 року. Ліверпуль: 308-312.].
 27. Zdorovia. (2024). Posibnyk z osvity v oblasti prav liudyny za uchasti molodi. [Здоров'я. (2024). Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді]. URL: <https://www.coe.int/uk/web>.

Відомості про авторів:

Єфремова Олена Петрівна - к.юрид.н., доц., доц. каф. права, філософії та політології НУЧК ім. Т.Г. Шевченка. Адреса: м. Чернігів, вул. Гетьмана Полуботка, 53. <https://orcid.org/0000-0002-2085-9088>.

Максимчук Борис Анатолійович - д.пед.н., проф., проф. каф. фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ІДГУ. Адреса: м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12. <https://orcid.org/0000-0002-4168-1223>.

Максимчук Ірина Анатоліївна - к.пед.н., доц., доц. каф. фізичного виховання, спорту та здоров'я людини ІДГУ. Адреса: м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12. <https://orcid.org/0000-0002-4361-3507>.

Макогончук Наталія Віталіївна - к.пед.н., доц., доц. каф. психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін НАДПС України ім. Б. Хмельницького. Адреса: м. Хмельницький, вул. Шевченка, 46. <https://orcid.org/0000-0001-7378-8917>.

Лисюк Світлана Ремізівна - Засл. працівник культури України, к.мистецтвознавства, доц. каф. загального та спеціалізованого фортепіано Одеської національної музичної академії ім. А.В. Нежданової, директор КЗПСО «Мистецька школа №14 м. Одеси». Адреса: м. Одеса, вул. Новосельського, 63. <https://orcid.org/0000-0001-8566-484X>.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025 р.; прийнята до друку 15.06.2025 р.